

ISMERETLEN JANUS-FORDÍTÁS
A XVII. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDÉBŐL

Bán Imre kutatásai óta¹ tudjuk, hogy az első magyar nyelvű fordítások Janus Pannonius műveiből a XVII. század elején készültek el. A debreceni professzor Kaposi (Kis) Borbély István királyhelmeci kálvinista prédikátornak a Varannón nevelkedett Bedegi Nyáry Ferkó kisvárdai temetésén 1622-ben elmondott és 1624-ben nyomtatásban is megjelent halotti prédikációjáról állapította meg, hogy a benne olvasható „szószaporító prózafordítás tudtommal az első nyomtatott Janus-translatio irodalmunkban”. Valamivel korábban, 1614-ben Foktövi János váci lelkész már döcögős metrikus Janus-fordítást is készített, azt magában foglaló prédikációskötete azonban kéziratban maradt. Feltűnő ráadásul, hogy mindkét prédikátor ugyanannak a Janus-elégiának, a *Threnos in Racacinum cubicularium*-nak ugyanazon két sorát idézte és fordította (noha Foktövi a Guarino-panegyricus két sorával is ugyanígy járt el).²

Azonnal hozzá kell tenni Bán Imre tömören összefoglalt adataihoz és gondolataihoz, hogy talán a Kaposi-féle szöveg is több „szószaporító prózafordítás”-nál. Igaz, Bán Imre közleménye több hibával idézi az 1624. évi nyomtatvány szövegét, és így a fordítás ritmusa nehezebben ismerhető fel, a betűhű átiraton azonban már nem olyan nehéz észlelni a mindvégig daktilikus lüktetést: „Mint amaz zapor essöben való vizi buborik mely hertelenséggel el mulik, oly hertelen el iö az embereknek életeknek utolsó oráia.”³ A feltehető kiejtést figyelembe vevő modern átirásban csak a kiemeléssel jelzett szótagok és lábak hibásak: „Mint ama|zapore|söbe’ va|ló vizi | buborik | [az] mely | hertelen|séggel el|múlik, oly | hertelen | eljő az | emberek|nek ele|teknek u|tolso o|rája”. A latin vers eredeti metruma helyett itt ugyan több mint két és fél hexameteres sorra való daktilus

¹ BÁN Imre, *Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány*, in *Janus Pannonius. Tanulmányok*, szerk. KARDOS Tibor, V. KOVÁCS Sándor, Bp., Akadémiai, 1975, 491–508 (Memoria Saeculorum Hungariae, 2). A tanulmány XVIII. századra vonatkozó megállapításait kiegészíti: IMRE Mihály, *Magyar humanista költők emlékezete XVIII. századi prédikációs irodalmunkban*, ItK, 1985, 485–497; SZELESTEI N. László, *Adatok Janus Pannonius 18. századi ismeretéhez*, in *Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány*, szerk. JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, JPTE, 1998, 51–60.

² BÁN, i. m., 498–499.

³ RMK I 534 = RMNy 1296, F2r.

egyhangú lüktetése valósul meg, technikailag azonban nem rosszabb kivitelben, mint akár Foktövinél,⁴ akár a kor időmértékes magyar verseléssel próbálkozó más prédikátorainál.⁵

Tudomásom szerint senki sem publikálta viszont azt az adatot, amely szerint az *In Racacinum*-fordítások XVII. század eleji története egy harmadik szöveggel is egészíthető, ráadásul még egy évtizeddel korábbra tolvaa a Janus-elégiával való magyarországi fordítói küzdelem kezdetének időpontját. A szerző újabb kálvinista lelkész, Hodászi Pap Lukács, a forrás újabb halotti prédikáció, amelyet a tiszántúli egyházkerület püspöke Ecsedi Báthory István országbíró fölött tartott 1605-ben. E temetési beszéd Debrecenben kinyomtatott, ma egyetlen példányból ismert szövege az elégia Foktövítől is, Kapositól is idézett két sora (35–36.) mellett egy lappal később a közvetlenül azokat követő újabb két sort is idézi, mindkét versidézetnek nyomban fordítását is csatolva: „Mely hamar am-az esőben valo buborek el mulik, illyen hirtelen kinek utolso oraja el jü”; ill. „Mi bolond emberek, magunknak hoszszu eztendöket igerünk, es az masnak maradando kintset igen gyütünk”.⁶ E fordítások még valóban – a kor időmértékes verselésének licenciáit és tökéletlenségeit, a skandalás lehetséges kiejtési archaizmusait figyelembe véve is – csak prózai magyarításként jellemezhetők.

A Hodászi, Foktövi és Kaposi műveiből meríthető három adat együttesen már azt jelenti, hogy a Janusnak tulajdonított *Romulidae Cannas...* mellett⁷ a hiteles versek közül ez a Janus-elégia rendelkezett a legnagyobb ismertséggel és idézettséggel a régi magyar prédikátorírók műveiben. Bán Imre azt feltételezte, hogy a szövegszerűen nem egyező magyar fordítások a szerzők egymástól való függetlenségére, a Janus-szöveg párhuzamos használatára utalnak, amelynek magyarázata valamely, a Janus-műveket is tartalmazó humanista florilegium, antológia lehet.⁸ A feltételezés máig megerősítésre vagy cáfolatra vár. Az eddig ismeretlen adat bevonása után mindenesetre a cáfolat lehetősége erősödött: az egyetlen nyomtatott prédikációjából ismert Kaposival⁹ és a csupán kézíratos művet hátrahagyó, domidoctus Foktövivel¹⁰ szemben Hodászi lehetett olyan tekintélyes, széles körben ismert egyházi férfiú, akinek közvetlen hatása is követésre indíthatta későbbi lelkésztársait a Janus-idézet prédikatori gondolatmenetbe való beillesztése tekintetében. Az mindenesetre igazolható, hogy Hodászi prédikációja leg-

⁴ A Foktövi-fordítás új kiadása: *Bethlen Gábor korának költészete*, kiad. KOMLOVSZKI Tibor, STOLL Béla, Bp., Akadémiai Kiadó, 1976, 174 (RMKT XVII/8).

⁵ Lásd ebből a szempontból például Miskolci Puah Pált: *KECSKEMÉTI GÁBOR, Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas Könyvkiadó, 1998, 131, 80. jegyzet (Historia Litteraria, 5).

⁶ RMK I 401 = RMNy 930, A8v, B1r.

⁷ Erről lásd BÀN, *i. m.*, 500–502; MEDGYESI Zsófia, *A Janus Pannoniusnak tulajdonított „Romulidae Cannas...”*, It, 1986, 944–952.

⁸ BÀN, *i. m.*, 499.

⁹ Vö. KOVÁCS Sándor Iván, *Pannóniából Európába. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Bp., Gondolat, 1975, 206.

¹⁰ H. HUBERT Gabriella, *Egy morális antropológia 1614-ből. Foktövi János kézíratos prédikáció-gyűjteménye*, ItK, 1986, 209–221.

alábbis Északkelet-Magyarország: Ecsed, Kassa, a szellemiekben hozzájuk igazodó Királyhelme, Varannó, Kisvárd, és környékük egyházi értelmisége¹¹ számára több mint két évtizeddel megjelenése után is ismert volt: Alvinci Péter 1628-ban hivatkozott rá és idézte Nyírbátorban.¹² Ugyan az ő prédikációjába Janus Pannoniusz említése és szövege nem került át,¹³ de személyében legalább az *In Racacium*-fordításrészlet újabb olvasóját biztosan azonosíthatjuk. A prédikációról prédikációra való szövegahagyományozódásra egész életművével számtalan példát kínáló Teremi P. István szamosújlaki lelképásztor viszont Kaposi szövegében találkozt bizonyosan Janusszal, amikor az 1624. évi nyomtatványt – a nem szentírási eredetű exemplumok, így a Janus-idézet elhagyásával – kiaknázza egy 1673-as temetésén.¹⁴ Független párhuzamosság mellett tehát közvetlen hatás, szerves fejlődés is okkal feltételezhető; a mindenütt azonosan idézett latin szöveg mind tökéletesebb magyar kifejezése az irodalmi tudatosság mértékének növekedését, a kezdetleges időmértékes verselési gyakorlat valamelyes tökéletesedését is szemléltetheti.

Janus Pannoniusról elnevezett műfordítói versenyre igyekvő áruhás prédikátorok

¹¹ KOVÁCS, *i. m.*, 191–209.

¹² KECSKEMÉTI, *i. m.*, 228.

¹³ A Hodászit idéző Alvinci-hely modern kiadásban: ALVINCZI Péter, *Magyarország paraszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből*, kiad. HELTAY János, Bp., Európa, 1989, 118.

¹⁴ KECSKEMÉTI, *i. m.*, 196–197.